

Desmond Mpilo Tutu (1931-2021)

Inleiding

Tutu als *Grote Theoloog*? Kerkleider, zeker; activist, ongetwijfeld. Maar theoloog? Dat is nou precies het punt: in de situatie waarin hij leefde en werkte kun je die dingen niet scheiden. Theologie in zo'n situatie van verdrukking is altijd actueel en politiek. Daarom een podium voor de eerste Nobelprijswinnaar onder de theologen die we behandelen.

Leven

Tutu werd geboren in een etnisch gemengd gezin (Xhosa / Motswana) in West-Transvaal, ruim 100 km van Johannesburg. Zijn vader was onderwijzer. Twee broers, een oudere en een jongere, overleden als kind. Hij groeide op in bescheiden omstandigheden, maar geen echte armoede. Hij leerde Afrikaans, deed de middelbare school in Johannesburg, waar hij uitblonk, zowel in studie als in rugby. Geld verdiende hij onder andere als golfcaddie. Hij hielp mee in de kerk en de plaatselijke pastor Trevor Huddleston had grote invloed op hem, zeker toen Tutu tuberculose kreeg en Huddleston hem geregeld bezocht.

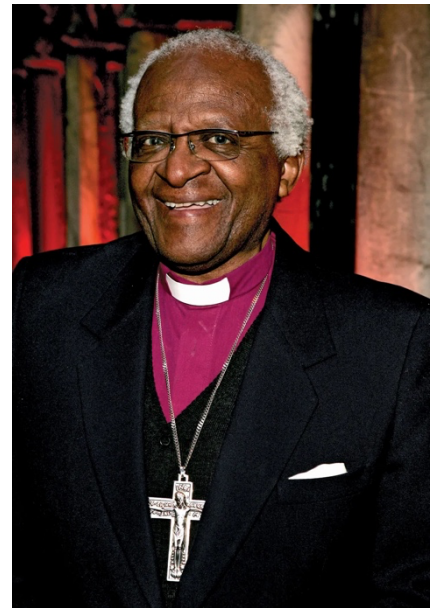
Hij wilde medicijnen studeren maar dat konden z'n ouders niet betalen, dus werd hij leraar. In 1955 trouwde hij met Leah, ook in het onderwijs. Ze trouwden in de RK kerk want zij was katholiek. Ze kregen vier kinderen. In 1956 werden nog strengere segregatiewetten doorgevoerd en verlieten beiden uit protest het onderwijs. Tutu besloot Anglicaans priester te worden, gestimuleerd door die vroegere pastor en met financiële hulp van een zakenman. Tijdens zijn studie viel hij op door grote intelligentie en ijver, zo won hij een scriptieprijs. Hij hoorde toen tot een groep apolitieke studenten en was niet bezig met apartheid.

In 1961 werd hij gewijd als Anglicaans priester, en kreeg meteen de gelegenheid verder te studeren aan King's College in Londen; men wilde meer zwarte theologiedocenten. Hij studeerde ook een paar maanden in Jeruzalem. Daarna doceerde hij vanaf 1966 aan een seminarie en aan diverse universiteiten. Hij werkte ook als studentenpastor. In die functie was hij vooruitstrevend: hij liet ook vrouwelijke studenten de eucharistie uitdelen, en bij een studentenprotest met veel politie begaf hij zich onder de betogers. Na een periode van reizen door Afrika voor een theologisch studiefonds werd hij in 1975 deken van de kathedraal van Johannesburg (4^e positie in de hiërarchie van Anglicaans Zuid-Afrika) en bisschop van Lesoto. Hij begon zich steeds meer uit te spreken over politieke kwesties. Vanaf 1978-1985 was hij secretaris-generaal van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken. Telkens tegenovergesteld door de autoriteiten (paspoort geregeld ingenomen) steeg zijn bekendheid als geweldloze anti-apartheidsactivist geleidelijk. In 1984 ontving hij de Nobelprijs voor de vrede.¹

In 1985 werd hij verkozen tot bisschop van Johannesburg, met wat moeite want hij was wel populair maar de witte lekenvertegenwoordigers stemden massaal tegen. Uiteindelijk hakte de bisschoppenconferentie de knoop door en benoemde hem, onder protesten. In zijn aantredingspreek sprak hij zich uit voor sancties tegen Zuid-Afrika als de apartheid niet zou worden afgeschaft. Maar hij deed vervolgens veel moeite om het vertrouwen van de witte kerkleden te winnen.

Tutu sprak vaak op begrafenissen van jonge activisten die in clashes met de politie gedood waren. Tegelijk sprak hij zich uit tegen het martelen en doden van informanten, en verhinderde zelfs eens een lynchpartij van een vermeende informant op een begrafenis. De situatie verhevigde, Tutu bleef actievoeren, ook met een aantal buitenlandse reizen om tot solidariteit op te roepen. In 1986 werd hij benoemd tot aartsbisschop van Kaapstad, zijn intrede was een politieke manifestatie. Zijn wonen in het aartsbisschoppelijk paleis was feitelijk zelfs illegaal, want dit stond in een 'witte' wijk en hij vroeg geen toestemming.'

The rest is history. Eind jaren '80 escaleert de strijd, er komen grote marsen en manifestaties. De

¹ Die maakte veel verschil voor zijn impact. Hijzelf zegt erover: 'De ene dag luisterde niemand naar me, de volgende dag was ik een orakel'.

nieuw verkozen president De Klerk kiest een andere weg: hij ontmoet Tutu, Boesak (een andere belangrijke Zuid-Afrikaanse theoloog die nog studeerde in Kampen) en andere zwarte leiders. De Klerk besluit tot vrijlating van Nelson Mandela (1990), er volgen onderhandelingen over de afschaffing van de apartheid en na de eerste democratische verkiezingen (1994) wordt Mandela president. In 1996 legt Tutu zijn bisschopsfunctie neer. Hij was door Mandela benoemd als voorzitter van de *Waarheids- en Verzoenings-Commissie (WVC)* om de mensenrechtenschendingen door voor- én tegenstanders van het apartheidsregime te onderzoeken (1995-1998). Een moeilijke klus, omdat de diverse comités bestonden uit zowel voormalige anti-apartheidsactivisten als voormalige regeringsfunctionarissen.

Intussen mengde hij zich gedurende al die jaren ook nog in veel internationale zaken, zowel in Afrika als daarbuiten: hij bezocht Rwanda na de genocide, drong aan op verzoening tussen slachtoffers en daders, en sprak zich uit over het Palestijns-Israëlische conflict, dat hij een eigen vorm van apartheid noemde.² Ook over het Noord-Ierse conflict en over de Irak-oorlog liet hij zich uit, altijd twee kanten belichtend en geweld aan beide kanten veroordelend. Tegenover verschillende Zuid-Afrikaanse presidenten na Mandela (Mbeki, Zuma) was hij heel kritisch. Hij zette zich in voor bestrijding van HIV / AIDS, acceptatie van homo's, omstrepen in Afrika waar anti-homo sentimenten veel voorkomen. Zijn eigen dochter Mpho, die in Nederland woont en hier met een vrouw trouwde, kreeg daarbij haar vaders zegen. Waar sprak hij zich *niet* over uit? Over milieuzaken, over de Rohingya in Myanmar, over Trump, enzovoorts. Zijn grote publieke bekendheid buitte hij optimaal uit om invloed uit te oefenen. In 2010 trok hij zich terug uit het publieke leven, al liet hij nog wel eens van zich horen. Zo sprak hij eind 2020 de pas verkozen president Biden nog aan op diens toekomstige Israël-beleid. In 2021 stief hij, 90 jaar oud, en kreeg een grootse uitvaart: de Tafelberg werd aartsbisschoppelijk paars uitgelicht.

Theologie

Nog nooit was zoveel ruimte nodig alleen al voor het leven van de theoloog in kwestie: en dan zijn nog veel details overgeslagen. Maar hoe ziet zijn theologie eruit? Er is veel *over* Tutu geschreven, maar we laten hem ook zelf aan het woord. Ik kies uit een bundeling van artikelen uit 1982, in de hitte van de strijd tegen apartheid. Hoewel het theologische artikelen zijn, is het eerste wat opvalt dat de concrete situatie van zwarte mensen in Zuid-Afrika nooit ver weg is. In de inleiding krijgen we al over het onrecht te horen, de scheve land- en bezitsverdeling, de onmogelijkheid om te protesteren tegen apartheid en het geweld van de regering, de gruwelijke bloedbaden van Sharpeville en Soweto. *Contextueel* noemen we dat tegenwoordig: je theologiseert niet in het luchtledige maar in een concrete situatie, en voor zwarte mensen is dat toen en daar onrecht. Dat is kenmerkend voor zijn theologiseren.

Tutu is in principe altijd voorstander geweest van *geweldloos* verzet. Maar hij tekent daar wel iets aan. Toen de Wereldraad van Kerken antiapartheidsbewegingen als het ANC en het PAC steunde met geld, kwam daar in het westen veel kritiek op, omdat die bewegingen ook geweld gebruikten (al ging het gegeven geld naar humanitaire doelen). Tutu merkt op, hoe merkwaardig het is dat kerken die in het verleden geen enkele moeite hadden om hun eigen oorlogen of bevrijdingsbewegingen te steunen, in het apartheidsdebat ineens pacifistisch werden. Waarom wel Bonhoeffer een held noemen vanwege zijn betrokkenheid bij een aanslag op Hitler, maar protesteren wanneer zwarten de wapens opnemen tegen onderdrukking? Hier is sprake van een dubbele moraal. Tutu verdedigde mensen die geweld gebruikten, niet in die zin dat hij het goedkeurde, maar hij toonde er wel begrip voor: als zoveel jaren geweldloze actie zo weinig resultaat heeft, wat dan? Van Reinhold Niebuhr³ heeft Tutu geleerd dat 'het systeem' vaak gewelddadiger is dan het individu, en dat streven naar matiging en compromissen vaak afkomstig is van degenen die belangen te verdedigen hebben.

---

² NPO-presentator Natasja Gibbs werd hier onlangs nog voor berispt door de ombudsvrouw van de omroep. <https://nos.nl/artikel/2465517-ombudsman-uitspraak-op1-presentator-over-israel-was-onvoldoende-onderbouwd>. Het is Zuid-Afrika, dat Israël voor het Internationaal Gerechtshof heeft gedaagd wegens voorbereiding van genocide – zou men met hun verleden daar gevoeliger zijn dan wij vanuit een westerse positie?

³ Amerikaans, marxistisch geïnspireerd theoloog, 1892-1971, die veel publiceerde over de verhouding tussen theologie en politiek, o.a. over het begrip 'rechtvaardige oorlog'. Bonhoeffer studeerde nog bij hem, Obama noemt hem zijn favoriete filosoof.

Daarom verloor hij nooit de solidariteit uit het oog, ook niet met degenen die hun toevlucht namen tot geweld.

- De kwestie is hoogst actueel. Niemand zal het bloedbad van 7 oktober 2023 door Hamas goedkeuren. Maar kun je beweren dat het niets te maken heeft met de verdrinking van de Palestijnen (oud-minister Uri Rosenthal, *Op1*, 8/10/2023)? Hoe zien we dit?

Meditatief en praktisch

De artikelen van Tutu zelf beginnen echter niet bij de situatie van apartheid, maar bij God, en hoe hij zich leert kennen: concreet, als mens, in Jezus Christus. Een bijzonder mens, omdat hij eindeloos toegewijd is in zijn zorg voor mensen. Alle soorten mensen: van rifraf en uitschot tot collaborateurs zoals Zacheüs en Levi. Het heil dat hij verkondigt is niet iets voor later, ('a pie in the sky when you die') maar voor nu. Jezus staat in de lijn van de profeten, die ook verkondigen dat religie niets te betekenen heeft als het geen impact heeft op de samenleving. Hiervoor voert hij Jesaja 58 aan, de passage over vasten dat zoveel meer moet zijn dan een religieus ritueel: het draait om gerechtigheid. Dat 'escapisme' neemt hij wel vaker op de korrel. Authentieke christelijke spiritualiteit kan niet bestaan uit gebed alleen, en trouwens evenmin uit activisme alleen. Tutu:

De taak van de kerk is, het zout en het licht van de wereld te zijn. Wij zijn de hoop van de hopelozen, door de kracht van God. We moeten een toestand van haat en achterdocht, van gebrokenheid en scheiding, van angst en bitterheid veranderen. We hebben geen keus. We zijn dienaren van God, die bestuurt en zorgt. Hij wil dat wij de alternatieve samenleving vormen: waar hardheid en ongevoeligheid heersen, moeten wij barmhartigheid en zorg beoefenen; waar mensen getallen zijn, moeten wij laten zien dat ze als heel belangrijk gezien worden door God; waar graaien en egoïsme heersen, moeten wij een delende gemeenschap vormen.

In de vroege kerk werden mensen niet zozeer door de prediking tot de kerk aangetrokken, maar door het feit dat ze de christenen zagen als een gemeenschap die op een nieuwe manier leefde, alsof wat God had gedaan belangrijk was, en een verschil maakte. Ze zagen een gemeenschap van mensen die, of ze nu arm of rijk waren, man of vrouw, vrij of slaaf, jong of oud, allemaal elkaar ongelooflijk liefhadden en voor elkaar zorgden. Het was de levensstijl van de christenen, die getuigenis aflegde.

Wij leggen ook getuigenis af, door een gemeenschap van verzoening te zijn, een vergevende gemeenschap van mensen die vergeving ontvangen hebben.

Lijden

In het christelijk geloof neemt het lijden een speciale plaats in. Solidariteit betonen met de minsten en onthechten kan voor jezelf ook lijden betekenen. Dat hoort erbij:

Wie zich identificeert met de arme kan zelf uitgestoten worden. Christus leed niet alleen maar werd er uiteindelijk om gedood. Als de kerk een dienende kerk is, zal ze ook een lijdende kerk zijn. Lijden is een hard feit, en mensen hebben door de eeuwen heen een betekenis gezocht in wat zo betekenisloos leek. De dualisten zeiden dat er twee eeuwige principes waren: een God van goedheid, licht en geest, die in conflict was met een God van kwaad, duisternis en materie. Lijden vond plaats omdat onze wereld de arena was voor dit conflict.

De Hindoe of Boeddhist gaat met lijden om door te zeggen dat het niet werkelijk bestaat – het is allemaal een illusie. Helaas vindt iemand met hevige kiespijn weinig troost wanneer hem gezegd wordt dat die pijn illusie is. Een andere invloedrijke gedachte door de eeuwen heen is, te zeggen: 'Jij lijdt omdat je een zondaar bent.' Maar Jezus verwierp die gedachte: toen hij een man tegenkwam die blind was geboren, en gevraagd werd wie er gezondigd had, hij of zijn ouders (Joh 9:3), antwoordde hij dat niemand van hen gezondigd had.

De doorbraak in de bijbelse prediking kwam, toen lijden als verzoenend kon worden gezien, en niet als louter zinloos. Dat werd vervuld in Jezus Christus. Hij leed en stierf voor ons. Zo overwon hij het lijden en maakte voor ons dezelfde kracht beschikbaar. Terwijl hij op aarde alles deed om gebrek, pijn en angst te verlichten, wist hij dat hij moest lijden. Dit is de kern

van het christen-zijn, want hij zei: 'Als je niet je kruis opneemt en mij volgt, kun je niet mijn leerlingen zijn' (Luc 14:27). Een welvarende, comfortabele kerk kan niet de kerk van Christus zijn – een welvarende kerk die zijn welvaart voor zichzelf houdt.

Het is geen toeval dat het lijden en dus Christus zo centraal staan. Een Afrikaans artikel geeft aan, dat Tutu een ander accent legt:

Alhoewel die tema van die uittoeg uit Egipte voorkom in sy prediking, vorm dit nie in die eerste plek die teologiese basis waarop hy sy profetiese prediking bou nie. Die teologiese basis is die oorwinning van Jesus Christus aan die kruis op Golgota oor die bose. Sy kruisdood en opstanding is die grond vir die geloof en hoop dat die bose sisteem van apartheid in die stof sal byt en God bevryding vir al die mense van ons land, swart en wit tesame, sal bring. Die heil ('salvation') is die basiese teologiese konsep vir sy profetiese oortuiging dat apartheid oorwin sal word.

- *Kunnen we begrijpen hoe hij dit best orthodoxe standpunt – Jezus leed en stierf voor onze zonden – combineert met zijn politieke en ethische oproep?*
- *Hoe zit dat met ons? Is onze kerk niet veel te comfortabel, maken wij ergens iets van dat lijden waar? En zo niet, moeten we dat dan veranderen, en hoe?*

Bevrijdingstheologie

Natuurlijk is Tutu schatplichtig aan de bevrijdingstheologie, waarvan we eerder vertegenwoordigers hebben besproken (bijv. V/2, Gustavo Gutiérrez). Maar hij heeft daar zijn eigen gedachten over. Een wat langer citaat. Hij heeft eerst aangegeven dat je vroeger theologie eigenlijk alleen maar serieus kon bestuderen aan de grote universiteiten in de VS en in Europa, vooral in Duitsland.

'Maar we zien dat de beste theologische ideeën niet komen van de ongestoorde rust van een geleerde in zijn studeerkamer, of van speculaties tijdens een college, maar vanuit een situatie waarin die ideeën zijn uitgehamerd op het aanbeeld van het conflict, in de hitte van de strijd, of kort daarna. Al te lang heeft de westerse theologie geclaimd universeel te zijn. Maar de christenen ontdekten dat de antwoorden die ze hadden, antwoorden waren op vragen die anderen in heel andere situaties helemaal niet stelden. Nieuwe theologieën kwamen op, die zich wél bezighielden met de onderwerpen die zich aandienen. Daarom hebben we nu bevrijdingstheologie uit Latijns-Amerika, en Zwarte Theologie ontwikkeld in de VS en Zuid-Afrika.

De verbijstering waarmee zij hebben om te gaan is deze: waarom treft het lijden zwarte mensen zo verdacht veel harder? Lijden niet door toedoen van heidenen of ongelovigen, maar van witte medechristenen, die zeggen dezelfde Heer en Meester aan te hangen?

Hij maakt dan duidelijk dat het goed is, dat christenen zich meer op de wereld zijn gaan richten: God heeft immers de wereld liefgehad, en niet de kerk! Maar de slinger is te ver door gezwaaid, als daarmee de kerk buiten beeld raakt. Juist de kerk moet in Zuid-Afrika de hoop levend houden dat er veranderingen kunnen komen, en tegenspreken dat God onmachtig of onverschillig is. Hij vervolgt:

Goedheid en Liefde, Gerechtigheid en Vrede zijn geen illusie of voor altijd onbereikbaar. We moeten staande houden dat Jezus Christus het koninkrijk van God heeft gesticht, dat een koninkrijk is van Gerechtigheid, Vrede, Liefde en volheid van leven; dat God aan de kant van de verdrukten en uitgebuiten staat. Hij is de God van de armen, de hongerenden en de naakten, waarmee de kerk solidair is en zich identificeert. De kerk in Zuid-Afrika moet een profetische kerk zijn, die uitroept 'Zo spreekt de Heer!', tegen onrecht en verdrukking en tegen alles wat Gods kinderen onmenselijk en tot minder maakt dan God ze bedoeld heeft.

- *Tutu ziet dus een belangrijke rol weggelegd voor de kerk.⁴ Maar hoe zien we dat voor ons in onze situatie?*
- *Waar moeten wij 'Zo spreekt de Heer!' tegen roepen?*

---

⁴ In Zuid-Afrika kan een taxichauffeur je tijdens de rit zomaar vragen 'of je al gered bent' (aldus een collega).

Ubuntu

Het heeft Tutu – en veel zwarten – moeite gekost om het zelfrespect te ontwikkelen dat nodig is om je überhaupt voor bevrijding in te zetten. Iemand vertelt dat hij als kind een nummer van een Amerikaans tijdschrift vond, waarin het ging over een zwarte basketballer die was doorgebroken. Een zwarte die iets groots doet! ‘Die dag groeide ik enkele centimeters’, zegt hij er later over. Dat zegt iets. In de Afrikaanse filosofie, als je het zo mag noemen, van *Ubuntu* staat niet het individu centraal, maar de relatie. Letterlijk betekent het woord ‘Ik ben omdat jij bent’, met andere woorden, we zijn onderling afhankelijk. Tutu combineert dat met de bijbelse gedachte van de mens als beeld van God: ook een manier om de oneindige waarde van een mens aan te duiden. Van hieruit ontwikkelt hij een gedachte van diversiteit – we zijn verschillend, van cultuur, van etniciteit, en dat mag – maar niet van segregatie, apartheid: we hebben iets gemeenschappelijks als mensen. Zijn mensbeeld is uiteindelijk positief: we zijn in de zondeval *niet* al onze mogelijkheden om het goede te doen kwijtgeraakt. Dat betekent veel in zijn visie op het apartheidskonflikt: zwart en wit zijn geen onverzoenlijke vijanden, maar delen iets gemeenschappelijks: we zijn geschapen door dezelfde God. ‘Een vijand is iemand die erop wacht, vriend te worden’.

Spiritualiteit

De jaren in Londen, in een hoog-kerkelijke omgeving met dagelijkse eucharistie en veel aandacht voor meditatie en gebed, zijn belangrijk voor hem geweest. Hier ontving hij de spirituele ondergrond voor al zijn activisme. Vroomheid en politiek activisme zijn voor hem geen tegenstellingen. Zo kon hij bij een vraag ‘Wat kunnen we voor de zwarte mensen in Zuid-Afrika doen?’ ineens antwoorden: ‘Het gebed al eens geprobeerd?’ Hij was een vast gelovig mens, die ervoer dat God aanwezig was in het leven, ook in de strijd om gerechtigheid. Net zoals God aanwezig was in het leven van Jezus Christus, ook een leven in een tijd van spanningen tussen Joden en Romeinen, slaven en vrijen.

Humor

Het zou werkelijk een zonde zijn, Tutu’s humor niet te noemen. Die is een altijd aanwezige factor, zelfs in de grimmige situaties waarin hij vaak werkte. We zagen al zijn absurde voorbeeld over kiespijn, midden in een heel serieus betoog. Tijdens zijn speech bij de acceptatie van de Nobelprijs vertelt hij een mop:

Een Zambiaan en een Zuid-Afrikaan zitten bij elkaar. De Zambiaan begint op te scheppen over hun geweldige minister van marine. ‘Waar gaat dat over?’ zegt de Zuid-Afrikaan, ‘Zambia ligt niet aan zee, hoezo hebben jullie dan een minister van marine?!’ Zegt de Zambiaan: ‘Nou, jullie in Zuid-Afrika hebben toch ook een minister van justitie?!’⁵

De Waarheids- en Verzoeningscommissie

Tutu is veel geprezen, maar ook gekritiseerd. Met name tegen zijn werk voor de WVC zijn in latere jaren nogal wat bezwaren ingebracht. Ik bespreek die, niet om af te doen aan zijn statuut, maar om nog beter te laten zien hoe contextuele theologie ‘werkt’ in de omgeving waarin hij leefde. Allereerst krijgt ook dit aspect van Tutu’s werk voor verzoening en vergeving natuurlijk veel lof. Kwok Pui-lan⁶ prijst de manier waarop hij in een seculiere omgeving rituelen (kaarsen) binnenbrengt, en zijn nadruk op de noodzaak van vergeving: haat, of die nu naar buiten of naar binnen slaat, is altijd verwoestend. Maar tegen het werk in de WVC kun je ook kritisch aankijken, omdat de realiteit in Zuid-Afrika vaak schrijnend in strijd is met de mooie idealen. Apartheid is verdwenen maar vaak overgegaan in economische ongelijkheid, er is veel armoede, werkloosheid en geweld. Het lukte niet, de hooggestemde idealen van verzoening en een nieuwe samenleving om te zetten in werkelijkheid. Nu kun je dat alles natuurlijk niet alleen Tutu verwijten, maar er kwam ook kritiek op het werk van de WVC zelf. Het doel daarvan was vanaf het begin niet bestraffen, maar erkennen van schuld, vergeving, en herstel (compensatie) door de dader tegenover het slachtoffer, op Afrikaanse manier, volgens Ubuntu. De kritiek is nu, dat de relaties tussen slachtoffers en daders niet altijd werkelijk werd aangepakt. Sommigen zijn nog scherper en spreken over de ‘mantra van de regenboognatie’

⁵ In het Engels is de grap nog sterker, omdat ‘justice’ daar zowel ‘justitie’ als ‘gerechtigheid’ kan betekenen.

⁶ Ik noem haar bij naam, omdat ze een belangrijk postkoloniaal en feministisch theologe is (Hong Kong, 1952).

(het nieuwe Zuid-Afrika waar alle groepen naast en met elkaar leven). De WVC zou zich te snel tevreden hebben gesteld met obligate erkenning van schuld, terwijl het slachtoffer in de kou kwam te staan omdat er bij de daders geen sprake was van werkelijk besef van wat men had aangericht in de levens van slachtoffers. Die slachtoffers zouden soms ook onder druk zijn gezet om de daders te vergeven.

De kritiek kan deels waar zijn, maar juist hier moet je ook contextueel kijken: bedenk in welke situatie Zuid-Afrika kort na de omwenteling verkeerde. Bedenk wat wél bereikt is: dat de commissie niet uit elkaar viel en de oude tegenstellingen niet opnieuw oppoetste. Het werk van de commissie was al vanaf het begin een compromis, gegeven met het feit dat de regering óók leden van het vroegere apartheidsregime omvatte. Misschien is dat wel het knappe van Tutu: dat hij het evangelie laat spreken in een onvolmaakte wereld, waarin daders niet altijd zo berouwvol zijn als we willen, en slachtoffers soms getraumatiseerd, en je toch met elkaar verder moet, want zonder de belofte van amnestie waren er helemaal geen vrije verkiezingen geweest en was het wellicht een bloedbad geworden.

Bedenk ook de spirituele dimensie van Tutu's werk. Je ziet hem in deze context onwillekeurig als politicus, maar hij is theoloog en geestelijke. Hij heeft in de 70'er jaren al doorzien dat de christelijke theologie in Afrika anders moest, namelijk gecombineerd met *Ubuntu*, en contextueel. Dat heeft hij doorgetrokken. Mensen die hem kritiseren om zijn te verzoenend standpunt in de WVC, realiseren zich niet hoe fel hij zich uitsprak tegen het apartheidsregime enkele decennia eerder. Typerend voor hem is '...een weigering om in een abstractie te worden gedwongen, een keuze tussen twee opties. Hij verzet zich tegen de eis om te kiezen tussen woede *of* mededogen, rechtvaardigheid *of* verzoening, herstel *of* vergeving.' Dat betekent onder andere dat hij zijn tegenstander, zelfs al is dat premier Botha, niet wil ontmenselijken maar als broeder (of zuster) in Christus blijven zien. Contextueel betekent voor Tutu, dat hij zich zeer bewust was van de risico's van burgeroorlog en genocide, en eindeloze vicieuze cirkels van wraak. Die wil hij doorbreken, daarop is hij heel alert en misschien wil hij dan weleens te snel naar verzoening toe. Twee Canadese onderzoekers: 'Je kunt hem het best zien als een Afrikaanse contextuele theoloog, en als een pastor die die reageert op de pastorale situatie die hij aantreft, met voorbijgaan aan polarisatie'.

Theologische drijfveer

Die twee onderzoekers hebben geprobeerd, zijn theologische drijfveer op formule te brengen. Ik kom er niet goed achter of het een eigen formulering is, of een letterlijk citaat van Tutu, maar het lijkt me een goede samenvatting. Steeds stelt hij zich bij elk theologiseren de vraag:

Draagt dit bij aan het Koninkrijk van God, helpt het om Gods kinderen te bevrijden van alle soorten knechtschap, helpt het hen om meer en meer mensen te worden, die hun van God gegeven recht kunnen uitoefenen om ja of nee te zeggen, om verantwoordelijkheid te nemen? Versterkt dit het leven – of leidt het tot de dood?

Tutu blijft een indrukwekkende persoonlijkheid. Zijn leven was een *roller-coaster ride* zonder weerga, zonder routebeschrijving, zonder te weten waar het zou uitkomen. Zijn vermogen om tegenstellingen te overstijgen, verder te zien dan wat er nu voorhanden is, blijft verbazingwekkend. Daarnaast heeft hij, meer dan andere zwarte leiders, de gave gehad om apartheid met alle ernst en urgentie maar zonder haat aan te kaarten, en daarmee een belangrijke bijdrage aan verzoening geleverd. Het laatste woord aan Nelson Mandela die Tutu's stem als volgt karakteriseerde: 'Soms schrill, vaak teder, nooit bang en zelden zonder humor: Desmond Tutu's stem zal altijd de stem van de stemlozen zijn.'

Gespreksvragen

1. Dit alles lezend: hoort hij terecht in het lijstje van grote *theologen*?
2. Altijd dezelfde slotvraag: wat nemen we van hem mee?